

ství byla v těchto letech dále typická malá technická vybavenost, mizivé procento používání moderních zemědělských strojů i umělých hnojiv. Šlo v podstatě o tradiční, tj. naturalní rolnické hospodářství.

Počátkem padesátých let se v PLR začalo s kolektivizací. Neexistovaly však zde pro to slibné podmínky, a proto nebylo dosaženo očekávaných výsledků. Zemědělská produkce poklesla. Kolektivizace by vyžadovala velkých nákladů. Ty si však národní hospodářství v té době nemohlo dovolit, neboť by byla ohrožena industrializace země. Současný stav vypadá tak, že v zemědělských družstvech dnes pracuje pouze asi 1,3 % všech rolníků a ve státních statcích asi 15 % rolníků. Ostatní pracují individuálně.

Referent poté hovořil o tom, že při sociologickém zkoumání rolnictva v PLR se pro-sazují tři základní tendence: 1. výzkum vývoje agrární struktury, 2. výzkum přeměny rolnictva jako profesionální kategorie, 3. výzkum stratifikace rolnictva a jeho účasti na společenském životě. Výzkumy jsou podle něho zatím fragmentární a kumulace sociologických poznatků o rolnictvu je prozatím nedostatečná.

V závěru hovořil referent o možnosti budování teorie rolnické třídy, přičemž se zde snažil aplikovat známou Leninovu definici tříd z *Veliké iniciativy*.

Jan Malanowski ve svém příspěvku *Sociální plánování a přeměny společenské struktury* zdůraznil, že sociální plánování není pouze záležitostí sociologie, ale celé řady disciplín. Za hlavní fáze při sociálním plánování označil: 1. formulaci a operacionalizaci strategických cílů sociálního plánování, 2. stanovení diagnózy a tendencí společenského vývoje, 3. hledání optimálních cest rozvoje společnosti.

Pokud jde o vztah sociálního plánování ke změnám ve společenské struktuře, nejdůležitější je zkoumat, jak instituce ovlivňují změny v této struktuře, konstruovat ideální model sociální struktury, hledat prostředky její přeměny a posuzovat, jaká vzdálenost existuje mezi aktuální a ideální společenskou strukturou.

Poté se referent podrobněji zabýval prostředky změn společenské struktury. Prohlásil, že nejdůležitější z nich jsou revoluce, jež jsou však málo časté. Není to také jediné, co sociálního plánovače zajímá. Po revoluci vyvstává řada nových úkolů. Je důležité, že v socialistické společnosti je možné pokojné, pozvolné měnění sociální struktury.

Dále se referent věnoval analýze projevů sociální nerovnosti v socialistické společnosti, jejím druhům a cestám jejich překonávání. Podrobně analyzoval odstraňování příčin a projevů nerovnosti uvnitř dělnické třídy, rolnictva, tzv. středních vrstev a inteligence. Dotkl se též problematiky egalitářských a antiegalitářských tendencí v socialistické společnosti v souvislosti s novými typy nerovnosti, jež se v ní objevují.

V závěru referent zdůraznil, že ze sociálního plánování se stává stále významnější

instituce socialistické společnosti, že může působit na změny v sociální struktuře, že je to ovšem dlouhodobý proces, který vyžaduje neustálé kontroly.

V závěrečném slově shrnul J. Szczepański výsledky jednání na čtyřech bodech:

1. Je třeba vzájemně využít zkušeností z vědecké práce a výzkumů v našich teoretických pracích. Rozvoj našich socialistických společností nás nutí k novému pohledu na aktuální otázky. Z toho plyne potřeba nového setkání československých a polských sociologů, na němž bychom se ovšem už měli zabývat některými konkrétnějšími otázkami. Naše nynější setkání mělo pouze přehledný charakter. Propříště je třeba formulovat klíčové otázky a jimi se zabývat.

2. Ukázalo se, že sociologové v obou našich zemích narážejí na jisté metodologické problémy. Stojí před námi úkol neustále zdokonalovat metody. J. Szczepański se zejména přimlouval za sjednocení statistických metod popisu, a to nejen v PLR a ČSSR, ale i v ostatních socialistických zemích. Československá společnost je ze sociologického srovnávacího hlediska pro polské sociology podle referentových slov velmi zajímavá, a to především proto, že je na vyšším stupni vývoje socialistické industrializace.

3. Setkání se zabývalo velmi významnými ideologickými problémy, jako je např. otázka rovnosti a egalitarismu v socialistické společnosti a otázka vizí jejího budoucího vývoje. Bylo by také správné společně diskutovat problémy společenského vývoje v našich zemích za posledních pět let. Možná že je na to ještě brzy. Tyto problémy však žádají podle slov J. Szczepańskiego odpovědi a sociologové se od nich nesmějí odvracet.

4. Na obou stranách je řada podobných otázek i problémů. Při jednání se ukázalo, jak by byla dobrá další spolupráce. Diskuse k jednotlivým referátům byly velmi plodné. Toto setkání bude mít velký význam pro další práci. Proto by bylo dobré vydat všechny přednesené referáty i ty, na které se z časových důvodů nedostalo.

Své vystoupení J. Szczepański uzavřel poděkováním všem účastníkům i polským organizátorům setkání.

Jan Sedláček

Vědecký seminář „Problémy vývoje a efektivního využívání pracovních sil ve vědeckotechnické revoluci“

Mezioborový tým pro *společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce* při Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV uspořádal v minulém roce v Ekonomickém ústavu ČSAV v Praze vědecký seminář zaměřený na otázky tvorby, vývoje a efektivního využívání zdrojů pracovních sil v ČSSR z hlediska zvyšování vědeckotechnické úrovně a intenzivního rozvoje národního hospodářství.

Na přípravě semináře se podílel Ekonomický ústav ČSAV a zúčastnila se ho svými referáty a příspěvky řada pracovníků vě-

deckých ústavů, vysokých škol a řídicích orgánů.

Cílem semináře bylo projednat ekonomické a sociální otázky efektivnosti v oblasti rozvoje a využívání pracovních sil v podmínkách intenzivního rozvoje ekonomiky; svým zaměřením tak navázal na seminář, který se zabýval teorií ekonomické a sociální efektivnosti (Liblice, březen 1973), a v jistém smyslu ho i prohloubil.

Pořad semináře byl rozdělen do tří tematických okruhů:

1. problémy dosavadního vývoje, struktury a výhledu v oblasti pracovních sil v ČSSR.
2. problémy optimální struktury, tvorby a efektivního využívání pracovních sil v ČSSR
- a 3. metodologické problémy a úkoly dalšího výzkumu.

Jako první vystoupil se svým úvodním slovem k semináři a ke vstupnímu referátu F. Kutta (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV). Ve svém referátu, zpracovaném kolektivem spoluautorů a nazvaném *Tvorba a využívání zdrojů pracovních sil v období nastupující vědeckotechnické revoluce v ČSSR*, hodnotil vývoj teoretického myšlení od šedesátých let, kdy byl započat soustavný týmový výzkum vlivu vědeckotechnického rozvoje na charakter práce a profesní a kvalifikační strukturu pracovních sil v Československu, a charakterizoval hlavní principy překonávání bariéry pracovních sil v intenzivně se rozvíjejícím národním hospodářství. Kriticky rozebral sociálně ekonomické koncepte buržoazních teoretiků tzv. „druhé průmyslové revoluce“ (Leo Brandt), „postindustriální společnosti“ (Rostow), „jediného sociálního rozvoje“, „sociálního plánu“ (J. Fourastié) a jiné, vyslovené v optimistickém období šedesátých let, a pesimistické výhledy let sedmdesátých (Meadows, Cen-Kogan aj.). Naproti tomu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let jsou ve všech socialistických zemích zahajovány práce na komplexních prognózách společenského rozvoje. Tyto prognózy a společenské plány odhalují tendence budování vyspělé socialistické společnosti. K základním součástem těchto prací patří prognózy rozvoje pracovní síly a projekty rozvoje životních podmínek člověka.

Dále s. Kutta charakterizoval všeobecné a rozporné tendence vývoje práce, změny práce vyvolávané vědeckotechnickým pokrokem, zvláště počátečními stadii automatizace výrobních a řídicích procesů. Komplexní povaha přeměny společenských výrobních sil vyvolá i nutnost rozvinutí dosavadní metodologie rozborů a nové analytické techniky na podkladě společného výzkumu přírodních věd, technických věd a zejména komplexu věd společenských, s plným uplatněním matematického formalizačního aparátu.

V závěru svého úvodního slova poukázal s. Kutta na to, že seminářem projednávaná problematika se stává středem pozornosti vědeckých a politických institucí ve všech socialistických zemích. Současně poukázal na značný stupeň propracovanosti tohoto téma-

tu, který svědčí o úspěšné mnohaleté tradici tohoto výzkumu u nás.

J. Snížek (ministerstvo školství ČSR) se ve svém úvodním slovu k druhé části vstupního referátu zabýval statistickým rozбором tvorby, využití a rezerv zdrojů pracovních sil. Rozebral dlouhodobé cykly demografického vývoje ČSSR ve vztahu ke zdrojům pracovních sil a provedl hlubokou kvantitativní a kvalitativní analýzu profesí a kvalifikační struktury v minulém vývoji a jejího využití. Na tomto základě vyslovil prognostickou úvahu o potenciálních zdrojích pracovních sil z hlediska jejich kvality jakožto zdroje rozvoje techniky a národního hospodářství.

J. Bakič (Státní plánovací komise) ve vystoupení *K problematice zdrojů, rozdělení a efektivního využívání pracovních sil v ČSSR do r. 1990* rozebral faktory, které působí na vývoj zaměstnanosti, úroveň a strukturu ekonomické aktivity obyvatelstva. Vliv těchto faktorů promítl do rozdělení přírůstků pracovníků mezi jednotlivé národněhospodářské sektory a z těchto a dalších faktorů vyvodil závěry pro růst produktivity práce a technickou vybavenost práce. V závěru poukázal na to, že jak v průmyslu, tak ve stavebnictví je třeba nadále počítat s fondově náročnějším typem technického rozvoje.

S dalším příspěvkem vystoupil Alexej Bálek (Ekonomický ústav ČSAV), a to na téma *K problematice vnitřních a vnějších podmínek reprodukčního procesu v ČSSR*. Tímto vystoupením uvedl autor druhou skupinu referátů, zaměřenou k objektivním kritériím a problémům efektivnosti struktury a využití společenské pracovní síly. Cílem referátů bylo ukázat, že problematiku vývoje zdrojů pracovních sil a jejich efektivního využití nelze dostatečně postihnout bez pochopení změn vnitřních a vnějších podmínek reprodukčního procesu, ke kterým došlo zejména v posledním desetiletí, respektive změn, které dožijí v dohledné době. Autor na základě svých rozsáhlých rozborových prací obhajuje zlom ve vývoji československé ekonomiky v šedesátých letech a z něho vyplývající cíl efektivního využívání existujících výrobních faktorů, nutnost změny poměru mezi výrobní a nevýrobní sférou ve prospěch nevýrobních odvětví i zlepšení struktury spotřeby a celkových pracovních a životních podmínek obyvatelstva. Jeden z největších a zároveň specifických problémů (vedle obecných vývojových tendencí) československé ekonomiky je dán tím, že Československo je starší průmyslovou zemí, přičemž jeho hlavní partneři v hospodářské oblasti se v procesu urychlené socialistické industrializace přeměnili v hospodářsky rozvinuté země. Vyrovnání se s těmito novými podmínkami se nutně promítá do volby takové strategie růstu, ve které se maximalizuje růst produktivity práce a efektivního využití výrobních fondů. Z toho vyplývají i závažná hlediska pro rozvoj úrovně a struktury pracovních sil.

Miloš Pick (federální ministerstvo práce a sociálních věcí) ve svém referátu *Perspektivnost a systémový přístup k řízení strukturálních přeměn* vyšel z předpokladu, že přechod k intenzivnímu rozvoji je podmíněn: 1. cílevědomým perspektivním řízením makroekonomických kvalitativních, a v tom zejména strukturálních přeměn, 2. rozšiřováním prostoru pro iniciativní racionalizační činnost podniků. Oba uvedené směry intenzifikace přitom tvoří spojitou nádobu a je nutno jich využívat v nerozlučné dialektické jednotě. S. Pick došel mj. k závěru, že změna poměru zaměstnanosti ve prospěch perspektivních oborů a na úkor neperspektivních představuje významný zdroj růstu produktivity práce. Strukturální přeměny však nejsou jen ekonomickou a technicko-organizační otázkou, ale i vážnou otázkou sociální. Vyžadují účinné skloubení ekonomických a sociálních hledisek, aby se dosáhlo potřebné oborové, profesní i oblastní mobility pracovních sil. V dalším se autor zabýval plánovitým řízením a formuloval kritéria výběru programů strukturálních přeměn. Z předchozího vyvodil předpoklady k zabezpečení sociálních podmínek strukturálních přeměn v národním hospodářství.

Jana Žižková (katedra ekonomiky v Praze) vystoupila s referátem *Problémy dosavadního vývoje a využívání kvalifikace pracovních sil v ČSSR*. Ve svém referátu autorka hodnotila dosavadní vývoj kvalifikovaných pracovních sil jako příznivý a zároveň poukázala na negativní stránky, spočívající v neuspokojivém rozdělování kvalifikovaných pracovních sil z hlediska potřeb výroby. To se stále projevuje v nedostatečné míře využívání kvalifikovaných pracovníků. V návaznosti na toto zjištění se autorka dále zabývala hlavními činiteli ovlivňujícími nedostatečný stupeň využití kvalifikace. Jsou mezi nimi četnost a šíře specializací, oblastní rozmístování, nedostatečné respektování faktorů pracovních sil při budování nových kapacit, nedostatečná úroveň organizace a řízení práce a míra účinnosti stimulačních nástrojů.

J. Sedláček (Ústřední rada odborů) předložil kolektivní studii *Problémy struktury pracovních sil ve spotřebním průmyslu a jejich efektivní využití*. Tato studie uvádí, že spotřební průmysl je souhrnem rozmanitých technologií a výrobních technik s různými možnostmi a podmínkami lidské práce, zároveň však i odvětvím, které je v současném období poznamenáno značným zaostáváním úrovně výroby za ostatním průmyslem. Příspěvek tak ukazuje jedno z ožehavých míst rozvoje úrovně výroby a práce.

Alexej Mydlík (Československý výzkumný ústav práce) v referátu *Problémy vývoje a efektivního využití pracovních sil v ČSSR* rozvedl dvě hlediska: 1. hledisko potřeb národního hospodářství ČSSR a 2. hledisko metodologie vhodné pro analýzu vývoje a struktury pracovních sil. V první části se zabýval pojmem plného využití pracovních

zdrojů, některými aspekty optimální zaměstnanosti a efektivnosti využití pracovních sil, včetně prognózy vývoje produktivity práce do roku 1980. Ve druhé části se zabýval komplexním ekonometrickým modelem ČSSR, zaměřeným na analýzu faktorů zaměstnanosti, kvantifikaci pracovních zdrojů, kvalitativní analýzou pracovních zdrojů a strukturálními aspekty zaměstnanosti. Dále podal přehled o prováděných výzkumných pracích a některých problémech prognózování demografického vývoje, vývoje zaměstnanosti, substituce živé práce, produktivity práce a kvalifikační struktury pracovních sil.

V. Rázga (Československý výzkumný ústav práce) vystoupil s referátem *Prognózy rozvoje společenské pracovní síly*, který zaměřil 1. na vyjasňování těch základních přeměn, ke kterým dochází v práci člověka při přechodu od výroby převážně mechanizované k výrobě automatizované, a 2. na určování společensky efektivních řešení problémů způsobených sociálními a ekonomickými důsledky tohoto procesu pro pracovní sílu. Ve svém referátu propracoval především otázku algoritmizace vlivu vědeckotechnické revoluce na charakter a strukturu pracovní síly do roku 1990 a dále otázku podmínek pro sladování budoucího vývoje zaměstnanosti s požadavky měnícího se charakteru pracovní síly v podmínkách vědeckotechnické revoluce.

Svatopluk Černý (katedra ekonomiky vzdělání na Vysoké škole ekonomické) předložil referát *Vliv vývojových tendencí společenské pracovní síly na školskou soustavu*. V referátu podává výklad o systému základních vztahů a podmínkách vzdělávacího procesu. Mezi základní problémy patří jednak metody kvantifikace potřeby odborníků, jednak předpoklady, které vytváří školská a vzdělávací soustava pro realizaci výhledových cílů na úseku potřeby pracovníků. Referát se dále zabývá prameny, z nichž je odvozována potřeba pracovníků, charakterem předstihu vzdělání, zejména znalostí zobecněných ve vědeckém poznání, před potřebou a řízením vzdělávacího procesu socialistickým státem. Pro posouzení nákladů na vzdělání, které přestává být přepychem a stává se nutností, neexistují absolutní měřítka, protože jde do značné míry o otázky společenských preferencí, jejichž stanovení je věcí vrcholného rozhodnutí. Vzdělávání se stává pro každého celoživotním procesem a z hlediska společnosti je založeno zejména na odhadu budoucích hospodářských a společenských změn. Teprve při respektování značné perspektivnosti rozhodnutí ve vzdělávací soustavě lze hovořit o racionalitě vzájemného vztahu mezi vývojem potřeb a vývojem požadavků na školskou a vzdělávací soustavu a rovněž na výchovu kvalifikovaných odborníků.

Karel Padevět (ministerstvo školství ČSR) předložil příspěvek *Vzdělání a kvalifikace v ČSSR ve srovnání s vybranými zeměmi RVHP*, v němž si kladl za cíl podat statistickou informaci o počtech učňů, odborníků,

studentů a absolventů středních a vysokých škol.

Svatopluk Petráček (federální ministerstvo pro technický a investiční rozvoj) vystoupil s referátem *Poznámky k problematice zvýšení účinnosti metod plánování pracovních sil při využití poznatků z kritického hodnocení hlavních metodických přístupů používaných a prosazovaných v poslední době buržoazními ekonomy v oblasti stanovení plánů rozvoje školství na základě stanovení potřeby pracovních sil*. V předloženém příspěvku vyšel ze dvou skutečností: 1. formování a využívání kvalifikovaných pracovních sil má své obecně platné objektivní zákonitosti; 2. socialistická ekonomika práce má svou odlišnou koncepci reprodukce pracovní síly, což vyžaduje i odlišný metodický a realizační aparát. S. Petráček konstatuje, že dosud postrádáme kritickou analýzu metodických přístupů používaných v oblasti řízení a plánování tvorby a využívání кадровých zdrojů, a rozebírá hlavní metodologické problémy. Mezi nimi jsou problém substituce profesí, problém dalšího vzdělávání a plánování jeho forem, problém stanovení vedlejších cílů ve výchově, přesahujících bezprostřední potřebu kvalifikace, apod. V závěru vyslovuje názor, že je nutné, ale zároveň již i možné prohloubit dosavadní metody a užít vypovídací schopnost jednotlivých ukazatelů.

J. Blucha (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV) předložil referát *Některé otázky efektivnosti v kvalifikačním uplatňování pracovníků*. V tomto materiálu se autor pokusil o aplikaci kategorie efektivnosti na problematiku kvalifikace. Věnoval se 1. kvalitativní stránce efektivnosti a 2. platnosti hypotéz, že rozhodující rezervy efektivnosti jsou v řízení kvalifikačního uplatňování pracovníků. Autor si v tomto příspěvku položil za úkol ověřit možnosti specifického přínosu, který nabízí sociologické pojetí kvalifikace pro sociální složku profesiografie.

Z. Marek (Ekonomický ústav ČSAV) vystoupil s referátem *K některým otázkám organizace a řízení jako faktoru zvýšení ekonomické a sociální efektivnosti lidské práce*. Zabýval se technickými a společenskými aspekty určení povahy práce a úlohou organizace a řízení při řešení rozporů mezi determinovaností a tvořivostí v pracovním procesu. Doložil, že klasické formy organizace, řízení a racionalizace výrobního procesu nemají absolutní platnost v mechanizační fázi rozvoje technické úrovně a že ztráty způsobené lidskému činiteli nejsou nutným důsledkem ani technických principů sériové výroby, ani ekonomické efektivnosti. Technologické postupy naopak skrývají mnohé možnosti takové racionalizace, která odpovídá jak hledisku hospodárnosti, tak i hledisku humanizace lidské práce. Zejména v podmínkách působení socialistických výrobních vztahů a nastupující vědeckotechnické revoluce vystupuje do popředí spojení hospodárnosti, tvořivosti práce a účasti pracujících na řízení. Z toho vyplývají nové problémy teorie a praxe socialistického typu vědecké-

ho řízení, z nichž žádný dosud nebyl zformulován a řešen.

Sv. Rufert (fakulta řízení na Vysoké škole ekonomické) vystoupil s referátem *Metodologické problémy analýzy vývoje a struktury pracovních sil a perspektivního plánování pracovních sil v socialismu*. Svou úvahu opřel o dlouholeté zkušenosti s analýzou a projekcí vlivu vědeckotechnického rozvoje na pracovní síly v Československu. Vyzdvihl komplexnost výzkumů, které se dnes teoreticky již zdají samozřejmosti, avšak jejich praktické provádění je nedostatečné. Dále se zabýval jednotlivé metodickými postupy analýzy a projekce, v nichž se výrazně uplatňuje požadavek integrace zejména ekonomických, psychologických a sociologických disciplín. Nejen výzkum může být prováděn efektivně pouze týmovým způsobem, ale i realizací námětů vyplývajících z takového výzkumu by měly být pověřovány skupiny odborníků různých specializací. Na závěr charakteristiky specifických problémů objektivních změn a metodických postupů s. Rufert kriticky konstatoval skutečnost, že v dosavadní hospodářské praxi se společenská a individuální pracovní síla teprve následně přizpůsobovala jak co do profesní, tak co do kvalifikační struktury a řízení výuky a práce. To způsobovalo značně neefektivní využívání nové techniky, jemuž lze zabránit předstihem tvorby vhodné profesní a kvalifikační úrovně a struktury.

K úspěšnému průběhu semináře výrazně přispěli mnozí diskutující svými teoretickými a věcnými poznatky i svými zkušenostmi z výzkumné a řídicí praxe. Jako velice prospěšný se ukázal zejména závěr semináře požadující, aby byly mnohostranné vzájemně konfrontovány jednak poznatky z teorie a z praxe, jednak odlišné pohledy různých ekonomických disciplín a aby na základě reálných problémů byly formulovány nové úkoly v oblasti teorie a metodologie.

Materiály a referáty přednesené na semináři byly v diskusi podrobně posouzeny a v mnoha směrech (teoretickém, odvětvovém atd.) byl jejich přínos v kritické diskusi významně rozšířen a prohlouben. Z věcného hlediska se materiály vyznačovaly tím, že uvedl řadu konkrétních dokladů o tom, že tzv. bariéra pracovní síly je plná rezerv vzdělanostní, kvalifikační a profesní povahy, jejichž mobilizací bude možno podstatně zvýšit efektivnost našeho národního hospodářství. Ukázalo se, že v souladu s generální linií naší strany, „zvýšení efektivnosti našeho národního hospodářství cestou mobilizace intenzivních zdrojů“ mohou společně práce v oblasti výzkumu pracovních sil přinést významné výsledky.

Průběh semináře přinesl celou řadu poznatků, z nichž vyplývají nejen další úkoly teoretické a metodologické, ale i úkoly koordinační a úkoly v organizačním zajišťování analytických prací. Pro účastníky a širší okruh spolupracovníků bude v Ekonomickém ústavu ČSAV vydán sborník referátů a diskusních příspěvků.

Zdeněk Marek